

Фольклористика

Щэныгъэ тхыгъэ

УДК 398.223

DOI: 10.31143/2542-212X-2022-4-400-416

EDN: SPAGLS

**ЕЩЭНОКЪУЭ ЗЭШХЭМ Я ЦИКЛЫМ ДЫЗЫЩРИХЬЭЛЭ
СЮЖЕТХЭМРЭ МОТИВХЭМРЭ****Быхъурэ Мухъэмэд ФуIэд и къуэ**

Урысейм ЩэныгъэхэмкIэ и академием и Къэбэрдей-Балъкъэр щэныгъэ центрым Гуманитар къэхутэныгъэхэмкIэ и институт, Налшык, Урысей, mbf72@mail.ru, orcid.org/0000-0002-6253-4097

Аннотацэ. Ещэнокъуэ зэшхэм ехьэлIа циклым къызэщIиубыдэ уэрэдхэмрэ хьыбархэмрэ ящыщ адыгэ лъэпкъ IуэрыIуатэм и фIыпIэхэм, а щытыкIэри къэгъэлъэгъуащ ахэр мотивхэмкIэ, сюжетхэмкIэ къулейуэ зэрыщытымкIэ. Пэжщ, абы нэхъ пасэуи ди еджагъэшхуэхэм гу лъатауэ щытащ, мотив, сюжет щхьэхуэхэри зэпкърыхыным гульытэ леи хуащIащ, ауэ, апхуэдэу щыт пэтми, псори къызэщIэкъуауэ щызэпкърыха къэхутэныгъэ зэкIэ дунейм къытехъакъым. Абы къыхэкIащ къэдгъэлъэгъуа темэр зэпкърыхыным зыщIыхуэдгъэзари. Мурад нэхъыщхьэу зыхуэдгъэувыжащ мы лIыхъужьхэм теухуа IуэрыIуатэхэкIхэр зэрызэхэт мотивхэмрэ сюжетхэмрэ дгъэбелджылыну. Мыхьэнэ нэхъыщхьэр зэтар абыхэм ящыщ дэтхэнэ зыми къэхутэ-зэгъэпщэныгъэ Iэмалыр и лъабжьэу и лIужьыгъуэр убзыхунырщ, абы папщIэкIи дэ къэдгъэсэбэпаш IуэрыIуатэр зыдж иджырей щэныгъэр зытет дунейм псо сюжет гъэлыгагъуэхэр (АТ, СУС, н.). Апхуэдэу мы тхыгъэм и къалэнщ мотив, сюжет къэс я лъапсэр, циклым къызэрыхыха щIыкIэр наIуэ къэщIыныр. Къэпщытэныгъэм къызэригъэлъэгъуащи, мыхэри нарт циклхэм я гъэпсыкIэ хабзэм тету зэхоувэ: лIыхъужьхэм я адэ-анэм я тхыдэр, езыхэр дунейм къызэрытехьар, я сабиигъуэр, шыр къазэрыIэрыхьар, ягъэхьа лIыхъужьыгъэхэмрэ IуэхущIафэхэмрэ, дунейм зэрехыжахэр къэзыIуатэ сюжетхэуи зэхэтщ. Мыбыхэм ящыщ зыкъомым нэхъ пасэу къэунэхуа нарт эпосым, лIыхъужь псысэхэм, н. дащыхуозэ, а псом къагъэлыгагъуэ циклым ныбжьышхуэ зэриIэр, пасэрей жанр лIужьыгъуэхэм быдэу пыщIауэрэ зэрызэтеувар.

Зэрыгуазэ псалъэхэр: Ещэнокъуэ зэшхэр, нарт эпос, тхыдэр зи лъабжьэ лIыхъужь эпос, лIыхъужь псысэ, мотив, сюжет.

Цитатэ къызэрыхэпхыну: Быхъурэ М.Ф. Ещэнокъуэ зэшхэм я циклым дызыщрихьэлэ сюжетхэмрэ мотивхэмрэ // Электронный журнал «Кавказология». – 2022. – № 4. – С. 400-416. – DOI: 10.31143/2542-212X-2022-4-400-416. – EDN: SPAGLS.

© Быхъурэ М.Ф., 2022

Original article

**MAIN PLOTS AND MOTIVES OF THE CYCLE
ABOUT THE ESHANOKO BROTHERS**

Mukhamed F. Bukhurov

The Institute for the Humanities Research – Affiliated Kabardian-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences, Nalchik, Russia, mbf72@mail.ru, orcid.org/0000-0002-6253-4097.

Abstract. Songs and legends dedicated to the Eshanoko brothers are one of the most artistically perfect and popular works of oral folk art among the Circassians. Evidence of this is the high frequency of their recording in records and publications, the wide geography of their existence, the diversity and richness of their plot composition. Researchers of the Adyge folklore focused on individual motifs and plots of the cycle under consideration. However, until now there are no special works devoted to a detailed description of the entire plot-motive fund of the cycle about the Eshanoko, which is the reason for our appeal to the designated topic. This study gives, as far as possible, a complete analytical description of the plot and the main motives of the songs and legends included in the named cycle, in connection with which special attention is paid to determining the main plots and motives according to the international indicators (AT, SUS, etc.), established features of the genesis, evolution and transformation of the main plot-forming elements. Because of the study of materials, it is concluded that, as in the Nart epos, folklore universals stand out in the cycle about the Eshanoko brothers, which are the motives and plots about the marriage of the father of the heroes, about their birth, heroic childhood, obtaining a horse, deeds and death. Many of them are like objectification to the elements of a heroic fairy tale. All this allows us to conclude that the cycle about the Eshanoko brothers was formed in close connection with the more ancient genres of the Adyge folklore, in particular, with the archaic Nart epic and heroic tales.

Key words: Eshanoko brothers, Nart epic, historical and heroic epic, heroic tale, motif, plot.

For citation: Bukhurov M.F. Main plots and motives of the cycle about the Eshanoko brothers. IN: Electronic journal «Caucasology». – 2022. – № 4. – P. 400-416. – DOI: 10.31143/2542-212X-2022-4-400-416. – EDN: SPAGLS.

© Bukhurov M.F., 2022

Научная статья

ОСНОВНЫЕ СЮЖЕТЫ И МОТИВЫ ЦИКЛА О БРАТЬЯХ ЕШАНОКО

Мухамед Фуадович Бухуров

Институт гуманитарных исследований – филиал Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук, Нальчик, Россия, mbf72@mail.ru, orcid.org/0000-0002-6253-4097

Аннотация. Песни и предания, посвященные братьям Ешанoko, представляют собой одно из самых художественно совершенных и популярных произведений устного народного творчества адыгов. Свидетельством этому служат высокая частотность их фиксации в записях и публикациях, широкая география бытования, многообразие и богатство их сюжетно-композиционного состава. Исследователи адыгского фольклора обращали внимание на отдельные мотивы и сюжеты рассматриваемого цикла. Однако до настоящего времени не существует специальных работ, посвященных детальной характеристике всего сюжетно-мотивного фонда цикла о Ешанокoвых, чем и обусловлено наше обращение к обозначенной теме. Цель настоящего исследования – дать по возможности полное аналитическое описание сюжетики и основных мотивов песен и преданий, включаемых в названный цикл, в связи с

чем особое внимание уделяется определению основных типов сюжетов и мотивов по имеющимся международным указателям (АТ, СУС и др.), устанавливаются особенности генезиса, эволюции и трансформации главных сюжетообразующих элементов. В результате исследования материалов делается вывод, что, как и в нартском эпосе, в цикле о братьях Ешаноко выделяются фольклорные универсалии, каковыми являются мотивы и сюжеты о женитьбе отца героев, об их рождении, богатырском детстве, добывании коня, деяниях и гибели. Многие из них по форме объективации близки элементам богатырской сказки. Все это позволяет заключить, что цикл о братьях Ешаноко сформировался в тесной связи с более древними жанрами адыгского фольклора, в частности, с архаическим нартским эпосом и сказками героического характера.

Ключевые слова: братья Ешаноко, нартский эпос, историко-героический эпос, богатырская сказка, мотив, сюжет

Для цитирования: Бухуров М.Ф. Основные сюжеты и мотивы цикла о братьях Ешаноко // Электронный журнал «Кавказология». – 2022. – № 4. – С. 400-416. – DOI: 10.31143/2542-212X-2022-4-400-416. – EDN: SPAGLS.

© Бухуров М.Ф., 2022

Дызэрыщыгъуазэщи, кыщыгунэхау, щызэтеува лъэхъэнэ елытауэ адыгэ лыхъужь эпосыр лэужыгъуитлу зэщхъэщоклыр – пасэрей нарт эпосрэ абы кыкълэлыклуа тхыдэр зи лъабжьэ лыхъужь эпосу. Нэщэнэ куэдхэмкӀэ (мотивхэмкӀэ, сюжет, образ кӀэгъэщыкӀэ, художественнэ лӀмалхэмкӀэ, н.) мыхэр зыкӀомкӀэ зэпблагъэ пэтми, дэтхэнэ зыми щхъэхуэныгъэ зыбжанэ ябгъэдэлыщ. Пэжщ, зи гугъу тцӀы эпос лэужыгъуитлри джыным теухуауэ щӀэныгъэм дежкӀэ мыхъэнэшхуэ зиӀэ кӀэхутэныгъэ купщӀафӀэ куэд дунейм кытехъауэ щыӀэхэщ, икӀи, дауикӀ, щхъэж бгъэдэль нэщэнэхэр лӀзагышхуэ хэлъу абыхэм щызэпкӀрыхаш. Абы кыыхэкӀкӀэ, а псом иджыри зэ кыщӀытедгъээжын щхъэусыгъуэ щыӀэу кӀэтлытэркӀым, ауэ дызытепсэлъыхъыну луэхугъуэм дежкӀэ мыхъэнэ зериӀэм кыыхэкӀыу, абыхэм ящыщ зым дыблэмыкӀм нэхъ тфӀэкъабылщ. Ар я зекӀуэкӀэрщ, я зэхэлъыкӀэрщ. Мыбдежым зи гугъу тцӀыр нарт эпосыр пшыналъэрэ хыбару зэрызэхэлъырщ, абыхэм лыхъужь кӀэс я гъащӀэр зрекӀуэкӀам теухуа циклхэр кызырагъэхурщ, абы щыгъуэми пшыналъэм кыщылуэтам кӀемыпха сюжет зиӀэ хыбар зыбжанэ цикл кӀэскӀэ кызырэзыщӀиубыдэрщ. А псом къадэкӀуэу гу зылытапхъэраци, нарт пшыналъэхэм сюжет укӀуэдия яӀэщ, зытепсэлъыхъри, хыбар ямыгъусэми, гурылуэгъуэщ. Псалъэм папщӀэ, СосрыкӀуэ и циклым нэхъыщхъэу хэтыр лыхъужьым мафӀэ кызырихъамрэ ар ТӀотӀрэш зэрэзуамрэщ. ТӀури хыбарым и «дӀэпыкӀуныгъэ» хуэмыныкӀуэу ипэм кыщыщӀэдзауэ иухыху зытепсэлъыхъыр белджылыщ. Абыхэм кӀепхыжаш СосрыкӀуэ кызыралъхуар, и сабиигъуэр, и джатэмрэ и шымрэ кызыэригъуэтар, Уэрсэрыжь фызыжь цыкӀум зэрыхуэзар, Ерыхъшу, ЩабэтныкӀуэ сымэ гъусэ ищӀу нартыпщым и пхъум лыхъу зэрыхуэкӀуар, бгъэм ихъа хыджэбзыр кызыэригъуэтыжар, шу бгъушӀрэ бгъур зериукӀар, иныхъхэм зэрэзуар, езыр зэраукӀар кӀэзылуатэ сюжетхэр, нэгъуэщӀ куэдхэри [Нарты... 2012: 181-388]. А щытыкӀэр ябгъэдэлыщ мыдрей нарт лыхъужьхэм (Батрэз, Ашэмэз, БэдынокӀуэ, н.) я циклхэми. Абы хуэдэ-кӀым тхыдэр зи лъабжьэ лыхъужь эпосыр. Мыри уэрэдрэ хыбаррэ

зэдэщыгъуу кыызэдогъуэгурыкIуэ, ауэ абыхэм нэхъыбэм цикл къагъэщIыркъым, уэрэд къэскIэ щIыгъур зы хыбарщ (языныкьуэхэм – тIу), абыи къалэн щхьэхуэ егъэзащIэ: уэрэд къудейм уедаIуэкIэ, зытеухуар гурыIуэ-гъуэжкыым, абы щIыгъу хыбарыращ ар къыбгурызыгъаIуэр. Абы и шапхьэщ, псалъэм папщIэ, Нартыгу ехьэлIа IуэрыIуатэр. Мы лыхъужкыым и уэрэдри и хыбарри къэIуэтэкIэкIэ зэмылIэужкыгъуэ зыбжанэу зэтешщIыкIауэ лъэпкыым зэрехьэ, ауэ псом дежи зэкIуэлIэжыр зы Iуэхугъуэщ – Нартыгу пщы залымыр зэриукIарщ. Уэрэдым хэт псалъэхэм а къэхъугъэм и лъэужь гуэрым дытрашэ пэтми, ар наIуэ къэзыщIыр хыбарыращ. Абы кыхош лыхъужкыыр апхуэдэ гъуэгу техьэныр къэзыша щхьэусыгъуэри, сыт хуэдэ щIыкIэкIэ Iуэхур илэ-жъами, хэт сымэ абы хэтами, н. [АИГИКБНЦРАН: папка № 21-p]. Араши, тхыдэр зи лъабжъэ эпосыр сюжет и лъэныкьуэкIэ нарт эпосым ебэкI пэтми, нэхъыбэу зэрызекIуэраши, лыхъужь къэс е къэхъугъэ гуэрым хухэхар зы уэрэдрэ зы хыбаррэщ. Апхуэдэу щыт пэтми, пасэрей эпосым ихъума цикл къэгъэщIыкIэр тхыдэ эпосыр кызырэунэхуу «напIэзыпIэм» дэкIуэдауэ пхужьIэнукъым, атIэ абы зэманьфI ихъауэ къыщIэкIынуш.

Япэм зытетауэ щыта цикл къэгъэщIыкIэм адыгэ эпосыр хуэмурэ кызырэыбгъэдэкIыр, нэгъуэщIу жыпIэмэ, зы лыхъужкыым сюжет зэмылIэужкыгъуэ куэд къепхауэ зэрыщымытыжыр хыболъагъуэ нарт эпосым и зыужыныгъэр щыужыыхыж лъэхъэнэм. Абы и шапхъэ зыкьом кыхъащ «Нартхэр. Адыгэ эпос» тхылым и епланэ Iыхъэм [Нарты... 2020]. Гу зылы-тапхьэраши, языныкьуэхэм деж мыбыхэм зы лыхъужкыым тегъэпсыхар е зы пшыналъэщ, е зы уэрэдщ; цикл щхьэхуэ кыщагъэщIраши, пасэрей циклхэм ябгъэдэлъа нэщэнэхэр нэгъэсауэ ядэпльагъужыркъым, сюжет зыбжанэу зэхыхъэми, нэхъыбэр псысэм зыщызужыхэрщ; мотивхэм, сюжетхэм, образхэм якIэрыль щытыкIэ и лъэныкьуэкIэ жыпIэми, абыхэми нэхъыбэр нэхъ пасэу зэфIэува циклхэм кыIэпахуэ арщ. Псалъэм папщIэ, ТIотIрэш теухуауэ, Сосрыкьуэ зэрэзуам и гугъу умыщIэмэ, ди деж къэсар пшыналъытIщ – «Дзэ гъэшыне шу закьуэ», «ТIотIрэш и бжыпэ дыкьуакьуэ» [Нарты... 2020: 60-70], абы щыгъуэми тIум я сюжетри нэхъ пасэу къэунэхуэхэм ящыщ: япэр Бэды-нокьуэ и анэр чынтыдзэм зэрэзуам хуэдэ дыдэщ, етIуанэр – благуэм езуэ-нырщ. Ауэ, мы IуэрыIуатэхэкIэхэм нэхъыбэр апхуэдэу щытми, мыбдежми ущрохьэлIэр пасэрей эпосым и хабзэм тету зэтеува цикл зыбжанэм. Абыхэм хэбгъэхьэ хьунуш, псалъэм папщIэ, сюжет куэду зэхэль Пагуэ и къуэ Тэтэрщауэ ехьэлIа циклыр, нэхъ кIасэу зэрызэфIэувам и нэщэнэ куэд абы дэпльагъуми. Мыбы кызыэщIеубыдэ лыхъужкыыр дунейм кызырэытехьар, и сабиигъуэр, балигъыпIэ иувэу лыгъэщIапIэ зэрихьэр, лыхъужкыгъэ игъэхьар, дунейм зэрехыжар къэзыIуэтэж сюжетхэр, н. [Нарты... 2020: 127-187]. Мып-хуэдэ щытыкIэм ижь щIихуащ тхыдэр зи лъабжъэ лыхъужь эпосми, икIи, псом хуэмыдэу, ар ядыдолъагъу нэхъапэу къэунэхуэхэм. ЩIэныгъэлI куэдым гу зэрылытаташи, Андемыркъан ехьэлIа уэрэдымрэ хыбархэмрэ цикл щхьэхуэ къагъэщI, пасэрей эпосым и жыпхъэм иту ухуащ: лыхъужкыым и дуней кы-техьэкIэр, и сабиигъуэр зэрекIуэкIар, шыр кызыэригъуэтыр, зэрихьа лыхъужкыгъэр, зэраукIар къэзыIуатэ сюжетхэу зэхохьэ [Адыгские историко-героические... 2019].

Цикл щхьэхуэ кьагьэхуэ ЕщӀэнокьуэ зэшхэм ехьэлӀа уэрэдымрэ хьыбархэмрэ. Нарт эпосым и хабзэм тету, мыбыхэм ятеухуа ІуэрыІуатэр сюжет и лъэныкьуэкӀэ зэмыфэгъу куэду зэщхьэщокӀ, дэтхэнэри кьэІуэтэкӀэ зэмылӀэужьыгъуэ куэду зэтешӀыкӀыжу. Сюжетхэм кьежапӀэ яхуэхуаам я гугъу пщӀымэ, я лъабжьэхэр зэкӀуэлӀэжри зыуэ пхужыІэнокьым: языныкьуэхэр пасэрей эпосым кьыбгъэдихащ, мыдрейхэр псысэхэм, псом хуэмыдэу лӀыхъужь псысэм, кьыІэпихащ, гъащӀэм пэжу кьыщыхуа Іуэхугъуэм кьыгъэщӀаи ущрохьэлӀэ. А псор щхьэусыгъуэ хуэхуащ циклыр мотивхэмкӀэ, сюжетхэмкӀэ кьулей хьуныр.

Дызэрыщыгъуазэши, тхыдэр зи лъабжьэ лӀыхъужь эпосым щхьэхуэныгъэ бгъэдэлъхэм ящыщ зыщ гъащӀэм пэж дыдэу кьыщыхуа, е кьыщыхуонкӀэ хьунум ещхь Іуэхугъуэр кьызэрыщыІуэтэр. Абы и лъэныкьуэкӀэ мыхьэнэшхуэ иІэу кьыдолытэ циклым увьпӀэшхуэ щызыІыгъ «Бэхьшысэрей зекӀуэм» («Къэбэрдейм цеипхъэжь джанэр зэрыщахыгъам») [Адыгский фольклор 1969: 108-110] и хьыбарым. Абы кьызэрыІуэтэжымкӀэ, я лӀыхъужьыгъэмрэ хахуагъкӀэ а зекӀуэм хэтыну яхуэфашӀэу кьалытат ЕщӀэнокьуэ зэшитӀри. Иужьрей зэманхэм кьызэрахутамкӀэ, Бахьшысэрей зекӀуэр кьызэзыгъэпэщауэ щытар Тэльостэныпщырт, ар кьыщыхуари 1535 (1536) гъэм и гъатхэрт (гъэмахуэрт) [Кожев 2018: 52]. Зэрынэрылъагъуши, мис абыкӀэ мы лӀыхъужьхэм я цӀэр гъащӀэм и пэжым, тхыдэм епхащ. Ауэ, дызытепсэлъыхь ІуэрыІуатэхэкӀхэм кьызэрагъэлагъуэши, мыбдежым щӀыпӀэшхуэ шаубыд псысэхэм зыужьыныгъэшхуэ щызыгъуэта мотив, сюжет куэдым. Апхуэдэхэщ телъыджагъэ хэлъу лӀыхъужьыр дунейм кьытехьэныр, занщӀэу балигъыпӀэ иувэныр, псэр Іэпкьлъэпкь щхьэхуэ гуэрым хэлъыныр е нэмыщӀ пкьыгъуэхэм – хьэпшып, кьэкӀыгъэ сыт хуэдэ зыгуэрым – щыгъэпщкӀуауэ щытыныр, мэгъу зэфӀэкӀ зиІэ персонаж гущӀэгъуншэм пэуу ятекӀуэныр, шым, Іэщэ-фашӀэм телъыджагъэ бгъэдэлъыныр, нэгъуэщӀ куэдхэри. Ауэ циклым мыхэр «кьызэригъэІурыщӀэ» щӀыкӀэм щхьэхуэныгъэ бгъэдэлъыщ: гъащӀэм и пэжымрэ кьэгупсысамрэ зэхэхуэнащ. Абы и фӀыщӀэу кьэпллытэ хьунуц мы лӀыхъужьхэм ехьэлӀа уэрэдымрэ хьыбархэмрэ ди ІуэрыІуатэм и фӀыпӀэ щӀэхуар, ящымыгъупщэжу лӀэщӀыгъуэкӀэрэ кьызэрызекӀуахэр. Гъут І.М. гу зэрылӀыташи, лӀыхъужь пажэр адрейхэм кьащхьэщыкӀын хуейщ зыми дэдмылъагъу нэщэнэхэмкӀэ: кьару егъэлея зэрыбгъэдэлъымкӀэ, егъэлеяуэ псынщӀэу зэрыхэхуэмкӀэ, иджыри сабийуэ (щӀалэ дыдэу) адрейхэм зарефӀэкӀ лӀыгъэ кьызэрылӀыкьуэкӀымкӀэ, икӀэм-икӀэжраши, телъыджагъэ хэлъу дунейм кьызэрытехьэмкӀэ [Гутов 2009: 28]. ЩӀэныгъэлӀым и псалъэхэм кьыкӀраши, мыпхуэдэ мотивхэм ІуэрыІуатэм щагъэзащӀэ кьалэн нэхьыщхьэр лӀыхъужьыр кьыхэгъэбелджылыкӀынырщ. ЕщӀэнокьуэ зэшхэр – Уэзырмэсрэ Темыркъанрэ – ящыщӀ лӀыгъэрэ хахуагъкӀэ нэхь лъэрызехьэ дыдэу лъэпкьым кьыхэкӀахэм. Апхуэдэу щыщыткӀи, зэрыжытӀам хуэдэу, ахэри адрейхэм кьащхьэщыкӀын хуейщ, абы папщӀэкӀи циклым «зызэхуигъазэр» нэхь пасэу кьэунэхуа жанрхэм щызэтеува мотивхэрщ, сюжетхэрщ. Абы и шапхэ гъуэзэдэжэщ, псалъэм папщӀэ, бийм – КьуйцӀыкӀуокьуэ Дэгужь – и образым хэтлъагъуэ нэщэнэхэм лъабжьэ хуэхуа мотивхэр.

Дызэрыщыгъуазэщи, нарт эпосми лыхъужь псысэми бийр нэхъ шынагъуэу щытыхунклэ, лыхъужьым и лыгъэр, и зэфлэкыр ялэту арщ: бийр мыхъэнэншэмэ, абы утеклуэным хахуагъэ гуэри хэлькъым, ауэ ар апхуэдэкъым, атлэ, псалъэм папщлэ, щхьибл зыфлэт иныжь шынагъуэщ, мэгуэ зэфлэкырэ къару егъэлеярэ бгъэдэльщ, и псэр и лэпкъльэпкъым хэлькъыми, теклуэгъуейщ, къызэрыгуэклэ лэщэкли упэльэщыркъым. Къуийцлыклуокъуэ Дэгужь къызэрыгуэклэ цыхуу къэгъэльэгъуами, зи гугъу тшлэ нэщэнэхэм хуэдэ куэд абы бгъэдэльщ: псалъэм папщлэ, миф псэущхьэхэм хуэдэу, жей лувым хильэфамэ, и пэм гъуэз кърех, езым и джатэмклэ флэкла, ари къыпхуэлэтмэ, ар зэрыбуклыфын щылэкъым, н. Абы пэщлэувэу теклуэфырщ лыгъэ зыхэльри, апхуэдэраш луэрылуатэм игъафлэри.

А псом къыкIраци, Ещлэнокъуэ зэшхэм теухуа циклым пыщлэныгъэ быдэ хуалэщ нэхъ пасэу зэфлэува жанрхэм. Абы и нэщэнэщ цикл щхьэхуэу зэхыхьэнри, образ къэгъэщлыкIэм и лэмалхэри, лыхъужьхэм я шыфлэ-лыфэри, мотивхэри, сюжетхэри, н.

Циклым дызыщрихьэллэ хьыбархэм тепщыхьэмэ, мыхэр зэкIэлъыпхь хьунуш, нарт эпосым и хабзэм тету: лыхъужьхэр дунейм къызэрытехьар, я сабийгуэр, шыр къызэрагъуэтар, балигъыплэ иувэу лыгъэщлэплэ зэрихьар, лыхъужьыгъэ ягъэхьар, дунейм зэрехыжахэр, н.

Лыхъужьхэр дунейм къызэрытехьар къэзылуэтэж сюжетыр зэхьэллэ елытауэ лэужьыгъуитлуэ зэщхьэщоклэр: 1) Ещлэнокъуэ зэшхэм я дуней къытехьэклэр къэзылуатэр; 2) Къуийцлыклуокъуэ Дэгужь (бийм) и дуней къытехьэклэр къызыхэщыр.

1969 гъ. къыдэклэ «Адыгэ луэрылуатэ» тхылым [Адыгский фольклор 1969] зэритымклэ, циклыр къыщлэдзэ Ещлэнокъуэ зэшитыр дунейм къызэрытехьар къызыхэщыж хьыбарымклэ [Адыгский фольклор 1969: 78-80]. Къапщтэмэ, апхуэдэу зэрыщытым пыплъхьэни пыпхыни хэплъагъуэркъым. луэрылуатэр зыдж щлэныгъэм хабзэу зэрыщызэтеуващи, сюжетхэр щызэкIэлъахьклэ, сыт хуэдэ циклыр къызэрырагъажьэр лыхъужь нэхьыщхьэр къызэралъухуам ехьэллэ сюжетымклэщ. Пэжщ, языныкъуэхэм деж я адэхэм ягъэхьамклэ, ар къэзылуатэ сюжет щхьэхуэу щылэмэ, ар япэ ирагъуэувэр. Псалъэм папщлэ, Батрээ теухуа хьыбархэр къызэрыщлэдзэр и адэ Хьымыщ къызэришам, зэрихьа лыхъужьыгъэм, зэрауклам теухуа сюжетхэмклэщ [Нарты... 2017: 144-163]. Ауэ, нэхьыбэрэ узэрырихьэллэщи, мыхэр псори зы хьыбарым щызэхэхуэнаш, икли ахэр зэпхауэ къаклуэр лыхъужь нэхьыщхьэр дунейм къызэрытехьар къэзылуэтэж хьыбарырщ. Мыпхуэдэ лыхьэхэм къалэн щхьэхуи ягъэзащлэ: абыхэм щыгъуазэ дащлэ лыхъужьым и адэ-анэм, бийм и хьэл щэнхэм, и дуней къытехьэгъуэр сыт хуэдэ къэхьугъэхэм ирихьэллами, н. КъэлуэтэкIэклэ зэтемыхуэми, мы пкъыгъуэхэр зы лэужьыгъуэу цикл куэдым щызэлъыщлэсащ. Мыбдежым нэгъуэщлэ зы луэхугъуэми гу лытапхьэщ. Нарт хьыбархэми лыхъужь псысэми къазэрыхэщымклэ, лыхъужь нэхьыщхьэр дунейм къызэрытехьэр къэзылуатэ мотивым нэхьыбэм деж къепхауэ щытщ и адэм щхьэгъусэ къызэригъуэтым щыгъуазэ дыхуэзыщлэ лыхьэр. Мы жанр лэужьыгъуитлэри лыхъужьыгъэклэ гъэнщлэщ, апхуэдэу щыщыткли, нысащлэ къэлъыхьуэн мо-

тиври ар дыдэщ – абы сыт шыгъуи гугъуехьрэ хьэзабрэ, къарурэ лыгъэрэ зытекъуадэ йуэхугъуэхэр е телъыджагъэ гуэр пыщӀащ.

Псалъэм папщӀэ, нартхэм я дыщэ жыгым къыпыкӀэ мыӀэрысэ закъуэр зыдыгъуа тхьэрыкъуэхэм я лъэужь яхуурэ, зэшитӀым я зыр псы щӀагъ дунейм къыщохутэ. КъызэрыщӀэкӀамкӀэ, тхьэрыкъуищыр набдзэ зытелъым я нэхъ дахэ хьыджэбзхэт, псы щӀагъым щыпсэу зэшиблым я шыпхьухэт. Нарт щауэр нэхьыщӀэм йогуакӀуэ, щхьэгъусэу къратри къаутӀыпщыж. Нэмысыжхэ щӀыкӀэу щӀалэри абы и къуэщри хокӀуадэ, и щхьэгъусэр уэндэгъуу къыщӀокӀри, нарт лъахэм къокӀуэ, абы щӀалэ цыкӀуитӀ – Хьымыщрэ Уэзырмэсрэ (вариантхэм – Орзэмэдж'рэ Имысрэ) – къыщельху [Нарты... 2017: 23-24]. Батрээ ехьэлӀа сюжетхэм дежи аращ: Хьымыщ щакӀуэ кӀуауэ испыпщым хуозэри я деж ешэ, испыпхьум йогуакӀуэри къешэ, иужькӀэ зекӀуэ кӀуауэ къаукӀ, испыпхьум щӀалэ цыкӀур – Батрээ – къельху [Нарты... 2017: 163-173]. Мыпхуэдэ щапхьэхэр иджыри къыпхуэхьынущ, ауэ нэхьыщхьэу къыжытӀэну дызыхуейр мыбыхэм къагъэлыагъуэр. Ар нысащӀэ къэшэн мотивыр зэрызэхэт пкъыгъуэ нэхьыщхьэхэр наӀуэ къэшӀынырщ. Абы и лъэныкъуэкӀэ мыпхуэдэ пкъыгъуэхэр къыхобелджылыкӀ: 1) лыхъужьыр щхьэусыгъуэ гуэркӀэ дошэсыкӀыр. Мы щхьэусыгъуэхэр сыт шыгъуи, дауикӀ, зэтехуэркъым. Хэти хьэпшып телъыджэ гуэрым и лыхъуакӀуэщ (псалъэм папщӀэ, Уэзырмэс и циклым щыщу къэтхьа щапхьэм ар нартхэм я дыщэ жыгым къыпыкӀэ мыӀэрысэрщ), хэти щакӀуэщ (апхуэдэщ Хьымыщ), ещанэраци – зекӀуэ ежъэнырщ. ЛыхъужьыгъэкӀэ гъэпса йуэрыӀуатэм нэхьыбэу къызэрыхэщымкӀэ, ар зекӀуэщ (апхуэдэщ, псалъэм папщӀэ, «Мыхьэмэтищ») лыхъужь псысэр [ФАИГИКБНЦРАН: Инв. № 1037]). 2) къыкӀэлъыкӀуэ пкъыгъуэр нысащӀэм и щыналъэм (зыщыпсэум) ихьэнырщ. Зы лъэныкъуэкӀэ мы пкъыгъуэм мыхьэнэ имыӀэу къыпфӀэщӀынкӀэ хьуми, къалэнышхуэ игъэзащӀэу жыпӀэ хьунущ. Нарт эпосми, лыхъужь, телъыджей псысэхэми сыт шыгъуи нысащӀэр хамэ щыпӀэ жыжъэм е нэгъуэщӀ дунейм (псалъэм папщӀэ, иныжь щыналъэм, испы хэкум, псым адрьщӀкӀэ, къуршибл ущхьэдэхмэ, псы щӀагъ дунейм, н.) щопсэу. ДахагъкӀи, бгъэдэль гъэсэнныгъэкӀи ар псоми йофӀэкӀ. Апхуэдэу щыщыткӀи, йуэрыӀуатэм абы гу лъыуигъэтэну, къыхигъэщхьэхукӀыну хуейщ, абы папщӀэкӀи кыгъэсэбэпыр а Іэмалырщ. 3) адэкӀэ – нысащӀэр зэрызыӀэригъыхьэ щӀыкӀэрщ. Сыт шыгъуи зи гугъу тцӀы жанрхэм хьыджэбзыр щӀалэм щыдэкӀуэр ар игъэунэхуа иужькӀэщ. Нэхьыбэм а гъэунэхуныгъэр зэпхар лыгъэщ, хахуагъэщ, пэжым тетынырщ. Сюжетым зызэриужьым и гугъу пщӀымэ, нарт эпосым нэхъ пасэу къыщыунэхуа циклхэм, лыхъужь псысэ куэдым адэр бийм ІэщӀокӀуадэри, сабийр адэншэу дунейм къытохьэ. Пэжщ адэр псэууэ, унафэри абы ІэщӀэлъу ущрихьэлӀи щыӀэщ (еплъ: Щауей ехьэлӀа хьыбархэм).

ЕщӀэнокъуэ зэшхэм я дуней къытехьэкӀар къызыхэщыж хьыбарым и ухуэкӀэр зыкъомкӀэ мыбы пэблагъэщ. Хьыбарыр Антти Аарнерэ Стиф Томпсонрэ я дуней псо сюжет гъэлыагъуэм (адэкӀэ АТ) [Thompson 1961] дызыщрихьэлӀэ 650В сюжетым и щӀэдзапӀэмкӀэ кърегъажьэ: КъуийцыкӀуокъуэ Дэгужь (Ахьмэтэч) езым нэхьрэ нэхъ лъэщ щымыӀэу зыкъелъытэж; абы и псэм техуэркъым лыгъэкӀэ, хахуагъкӀэ, цыхугъэкӀэ Атэбийр цӀэрыӀуэ зэрыхьуар. Ар хуейкъым Атэбийр бэлэрыгъауэ зригъэхьэлӀэу иукӀыну, атӀэ нэхъ къищтэр

пэуу и зэфІэкІыр игъэунэхунырщ, апхуэдэ мурад иІэуи кьожьэ, ар зэуапІэм кьриджэн папщІэкІи и кьуэш нэхьыщІэ цыкІур еукІ. Абы иль ищІэжын мурадкІэ Атэбийр КъуийцІыкІуокъуэ Дэгужь (Ахьмэтэч) и щІынальэм йохьэр.

Атэбийм фыз кьызэришар кьэзыІуэтэж Іыхьэр мотив зыбжанэу зэхэхуэнащ – лыы щІэжынри, бийм ирихьэжьа бзылхугьэр кьегъэутІыпщыжынри, хьыджэбзым лыхьужьыр игъэунэхунри, бийм и псэр, и кьарур зыщІыпІэ шыгъэпщІуауэ шытынри, н. А псор кьызэрыІуэтэжари АТ 302 псысэ сюжетым пэблагъэщ. Мыпхуэдэ таурыхьхэм зэрахабзэци, иныжьым (е нэгъуэщІ миф псэушхьэ гуэрым) хьыджэбзыр едыгьу; ар кьригъэутІыпщыжыну лыхьужьыр йожьэ; иныжьым тІасхьапІэ иІэщи, абы текІуэн папщІэ, лыхьужьым ар (и псэр е и кьарур зыхэлъыр) кьищІэн хуейщ; кьызэрыщІэкІымкІэ, иныжьым кьару кьезытыр щІым и гьунэм шыІэ тенджыз тІуащІэм шыпсэу нэжьгьушІыдзэм и шы лъэпкьым шыщ зэрытесырщ, хьыджэбзым а тІасхьапІэр кьехутэ, лыхьужьым жреІэж; лыхьужьми апхуэдэш зыІэрегъыхьэри, и бийм токІуэр, хьыджэбзыр хуит кьещІыжри щхьэгъусэу кьешэ (егъапщэ: СУС 302₁ *Смерть Кащея в яйце* [Сравнительный указатель... 1979: 107-108]). Сюжетыр зиІэ адыгэ псысэхэр нэхьыбэу кьызэрацІыхур «Кьарэлъакъуищ» фІэщыгъэцІэмкІэщ [Адыгские сказки... 2018: 72-78, 79-89]. Таурыхь куэдым ущрихьэлІэ шыІэщ хьыджэбзыр мэзылІым идыгьуу [Адыгские сказки... 2018: 197-201]. Языныкьуэхэм деж лыхьужьыр абы пэльэщын папщІэ, ар жеяуэ шытын хуейщ, ар кьызэрацІэ хабзи ІуэрыІуатэм зэфІигъэуващ – мэзылІыр жей куум хильэфамэ, и пэм гьуэз (мафІэ бзий) кьрех. Абы кьыдэкІуэу, ар лыхьужьым зэрыхуэукІынур езы мэзылІым и сэшхуэ дьдэмкІэщ, абы шыгъуэми и кьарур пэльэщу ар хуэгъэІэрыхуэн хуейщ. Мы мотивым нарт эпосми зыужьныгъэшхуэ щигъуэтащ. Апхуэдэуц Сосрыкьуэ иныжьым зэрытекІуэри, Батрээ Пщы-Марыкьуэ зэрыпэльэщри, Ашэмэз Лъэбыцэжьей зэрыхигъащІэри.

АТ 302 сюжетыр ЕщІэнокъуэ зэшхэм я циклым кьызэригъэсэбэным и гугьу пщІымэ, кьэІуэтэкІэм щхьэхуэныгъэ гуэрхэр бгъэдэль пэтми, зи гугьу тщІа псысэ пкьыгъуэ псори абы щыхьумащ. Щхьэхуэныгъэхэм ящыщ, псалъэм папщІэ, Атэбийм бзылхугьэр кьызэрыригъэл щІыкІэр. ЗэрыжытІащи, тхьдэр зи лъабжьэ лыхьужь эпосыр зытепсэлъыхьыр гъащІэм и пэжым нэхь пэгъунэгъуш, апхуэдэу шыщыткІи, ІуэрыІуатэр кьэзыгъэщІыр, зэрыхуекІэ, абы миф гупсысэкІэхэм кьаша Іуэхугъуэхэр нэхь мащІэ зэрыщищІынми хущІокьу. Мыпхуэдэ гупсысэхэр иджыри шытепщэ жанрхэм бзылхухугьэр иныжьым, мэзылІ е нэгъуэщІ миф псэушхьэ гуэрым гьэру иІыгьмэ, мыбдежым абыхэм япІэкІэ дызыщрихьэлІэхэр псори кьызэрыгуэкІ цІыхухэщ, а миф псэушхьэхэм ягъэзащІэ кьалэнхэмрэ хьэл щэнхэмрэ кьахуэнами.

Атэбийм щхьэгъусэ хуэхьунур лыыкІэ и бий КъуийцІыкІуокъуэ Дэгужь и кьэшэнырщ. Хьыджэбзыр хьаныкьуэм иратауэ Дэгужьым кьыщищІэкІэ, Атэбийр щІыгъуу якІэльопхьэрри кьатрехьж. Атэбийм Дэгужьым гьусэ зыщІыхуищІам и щхьэусыгъуэр ищхьэкІэ кьыщыжытІащ. Ар иль ищІэжынырщ. Ауэ апхуэдэ мурад зэриІэр зыми кьригъащІэркьым. Мыбдежым гу зылытапхьэращи, курыт лэщІыгъуэм кьэунэхуа эпосым иІэтыр лыгьэмрэ хахуагьэмрэщ. Апхуэдэу шыщыткІи, мыбдежым Атэбийм и бийм, ар зауапІэм кьриджэу,

пэщIэувапхьэт, арщхьэкIэ апхуэдэу имыщIэу, бзаджагъэ кIэлъызрехьэ. Атэбийр лIыхьусэжь нэсым и шапхьэу кьэгъэльэгъуащ. АтIэ апхуэдэ хьэл-щэныр абы хэлыныр кызыхэкIар сыт?

Еджагъэшхуэхэм кызыэралгытэмкIэ, пасэрей цIыхум и кьэухьым кызыэритIасэмкIэ, бийм пэщIэувам дежкIэ нэхьыщхьэр абы текIуэнырщ, ар кьарурэ лIыгъэкIэ зригъэхьулIэми, бзаджагъэрэ IэмалкIэ зыIэригъыхьэми. Абы кьишащ пасэрей IуэрыIуатэм дызыщрихьэлIэ лIыхьужьхэм бийм щезауэкIэ бзаджагъэри ябгъэдэль мэгъу зэфIэкIхэри кьагъэсэбэпу щытыныр. Апхуэдэщ, псалъэм папщIэ, Сосрыкьуэ: ар лIыхьужьщ, ауэ и мурадыр зыIэригъэхьэн папщIэ, лIыгъэмрэ хахуагъэмрэ кьыдэкIуэу, Iэмалым, бзаджагъэм, мэгъум хуокIуэр. Апхуэдэ Iуэху еплъыкIэр щытепщэ лъэхьэнэр блэкIыу бийм хылагъэ, хьуэщнэщыгъэ кIэлъызеппхьэныр лIыгъэншагъэу кьалытэу хьуами, пасэрей щытыкIэр IуэрыIуатэм занщIэу Iэщыб ищIыркьым, атIэ хуэм-хуэмурэ ар «тригъэкIуэту» арщ. Сосрыкьуэ иужь кьэунэхуа лIыхьужьхэм (Батрээ, Ашэмэз) я образхэм лIыгъэмрэ хахуагъэмрэ нэхь щобэкIыр, ауэ Iэмалымрэ бзаджагъэмрэ хэмытыжыххэуи пхужьIэнукуьым: Пщы-Марыкьуэр зэрыпхуэукIынуур езым и джатэ дьдэращи, Батрээ абы еплъын кьудей хуэдэу фэ зытрегъауэри ар зыIэрегъыхьэ, йоуэри хегъащIэ; Ашэмэз Iа нэпщI зещIри Лъэбыцэжьей деж зрегъэльэф, мы иужьрейм и щхьэгъусэм и бахьэр зыщIрегъэху, апхуэдэ щIыкIэкIи и уIэгъэхэр егъэхуж, жэщым кьотэджыжри и бийр хегъащIэ. Бэдынокьуэ и образым апхуэдэ зыгуэри хэплъагъуэжыркьым. Мыбдежым нэгъуэщI зы Iуэхугъуи хэлыщ. Батрэзи Ашэмэзи я бийхэм е мэгъу зэфIэкI ябгъэдэльщ, е бзаджагъэм езыхэри хуокIуэр: зэрыжытIауэ, Марыкьуэм и псэр зыгъэныфынуур езым и джатэрщ; Лъэбыцэжьей и щхьэгъусэм мэгъу нэщэнэ бгъэдэльщ – и бахьэр зыщIихуа уIэгъэр мэхуж, ар кьыгъэсэбэпурэ мыр Ашэмэз щIалэ цIыкIум кьозауэ.

А псом кьагъэльагъуэращи, Атэбий и хьэл-щэнхэм зыщIашащ иджыри нарт эпосым щекIуэкIа эпическэ образ зыужьыкIэм и нэщэнэхэр: Батрээ, Ашэмэз сымэ хуэдэу ар лIыхьужь нэсщ, ауэ Iэмалым щыхуекIуи щыIэщ. И бий КъуийцIыкIуокьуэ Дэгужьы Марыкьуэ сымэ хуэдэщ – зэрыхэбгъэщIэфынуур езы дьдэм и джатэмкIэщ. Абы кьыкIращи, лIыгъэм лIыгъэ, бзаджагъэм бзаджагъэ пэгъуэуауэ щытыныр нарт эпосым кьыIэпихауэ жыпIэ хьунуш.

АТ 302 сюжет зиIэ псысэхэм хьыджэбзыр кьызытрахыжыр е иныжыщ, е мэзылIщ, языныкьуэхэм – Емынэжыщ. Мыбдежым абыхэм я кьалэн зыгъэзащIэу кьыхэщыр КъуийцIыкIуокьуэрщ – нысашIэр яфIрехьэжьэ. АдэкIэ сюжетым зэрыщыхабзэщи, бзылхугъэм Атэбийм и лIыгъэр здынэсыр кьыгурыIуа нэужь, сыт и лъэныкьуэкIи абы зэрыдэIэпыкьуным хущIокьу. ЩIалэм иль ищIэжын мурад зэриIэр кьищIащи, бийм зэрытекIуэнуумкIэ чэнджэщ ирет:

«Ар иджыри жеина щIыкIэIым. И пэбзиймкIэ хьуаскIэ кьрихьыу хуемыжъауэ, букIыну утегуихуэ хьунукуьым. Ар зы. ЕтIуанэр ару, уи джатэм абы и щхьэр пиупщIынукуьым. Абы и щхьэр пызупщIын Iэщэ езым ибг ищIа джатэ закьуэм фIэкIа щыIэкьым. Ар тIу. Ещанэр ару, абы и джатэр кьыпIэрыхьа нэужь, кьэпIэтурэ гьэунэху: уи натIэпэм нэхьрэ нэхь лъагэIуэу кьыумыIэтыфмэ, зыумыпщытыххи нэхьыфIщ, зупщытми – упэльэщынукуьым.

А Іуэхугъуищри бгъэзащІэу уеуа нэужькІи, умыбэлэрыгъ: и щхьэр пымытыжуи къозэуэнуищ» [Адыгский фольклор 1969: 79].

А чэнджэщхэм Атэбийр йодаІуэри КъуийцІыкІуокъуэ Дэгужьыр хегъащІэ, апхуэдэ щІыкІэкІи иль ещІэж, а псор къыжезыІа хьыджэбз дахэри щхьэгъусэу къешэ, ЕщІэнокъуэ Уэзырмэсрэ Темыркъанрэ къызэдалъху.

Зи гугъу тщІы хьыбарыр къэІуэтэкІэкІэ зэхуэмыдэу (вариант) зыбжанэу зэтешщІыкІауэ щыІэхэщ. Псоми я гугъу дымышцІми, зыр гульытэншэу къэмыгъэнэн хуейуэ къыдолъытэ, дызытепсэлъыхь циклыр мотиврэ сюжеткІэ кыигъэбатэу къытщохъури. Ар «Адыгэ ІуэрыІуатэхэр» (1969) тхылъым и етІуанэ Іыхьэм къытрадзауэ шыта «КъуийцІыкІуокъуэ Дэгужьрэ ЕщІэнокъуэ Атэбийрэ» хьыбарырщ [Адыгский фольклор 1969: 82-86]. ЩІэдзапІэр япэрей хьыбарым хуэдэщ: Атэбийм и шынэхьыщІэр Дэгужьым еукІ, иль ищІэжынуи модрейр йожьэ. АдэкІэ мыбы къыкІэльъокІуэ АТ 516 сюжетым и пкъыгъуэхэр. Мы сюжетыр зиІэ псысэхэм зэрыщыхабзэщи, пщым и къуэр нысащІэ лыхьуэ йожьэ, и пщафІэр (ныбжьэгъур) щыгъуу; гъуэгунэ жыжьэм зэхиукІауэ ар мэлыхуэ (Іэхуэ, шыхуэ) пщыІэм нос; лэгъупэжьым и фІыщІэкІэ къару егъуэтыж; къыщІежьар лэгъупэжьым щыжриІэкІэ, чэнджэщ кърет, мыкІуэну, хьыджэбзыр ябгащэу лыхьуэ бгъущІрэ бгъум я щхьэ пиупщІауэ зэрыщытым къыхэкІэкІэ; хьыджэбзым и лыхьухэм къапыгъэтІылт, къыдэжэн, нэщанэкІэ кыпеуэн, къебэнын хуейуэ, къытекІуэмэ, дэкІуэну; лэгъупэжьым и чэнджэщхэмкІэ лыхьужьыр хьыджэбзым токІуэ, къешэри тхьэрэ псэууэ къонэж [Сравнительный указатель... 2018: 576].

Хьыбарым деж а щытыкІэхэм щыщ зыкъомым захъуэж. ЗэрыжытІауэ, Атэбийр щІежьэр иль ищІэжынырщ, здэкІуэри и бийм и щІыналъэрщ. Псысэм дызыщрихьэлІэу нысащІэм лыхьужьым пигъэу «къалэн гугъухэм» (трудные задачи) мыбдежым зэхуэкІыныгъэ ягъуэтащ: Дэгужьым ишхэм Атэбийр хегъадэ, зыгуэр къыхихмэ иукІынуи (апхуэдэу шу бгъущІрэ бгъум я щхьэр фІихащ). Ауэ псысэм хуэдэу гъуэгум ар шыбзыхуэ, мэлыхуэ, бжьахуэ пщыІэхэм шахуозэ, игъэзэжыну къольІухэр, Дэгужьыр егъэлеяуэ лы ябгэщи. АрщхьэкІэ щимыдэм, бжьахуэ тхьэмадэм чэнджэщ кърет, къелын папщІэ ищІэнухэмкІэ – шы къыхихын хуейкъым. Мыбдежым дыщрохьэлІэ нарт эпосым, лыхьужь псысэм щызэтеува мотивхэм ящыщ зыи – шыр гъэунэхуныр. Мы жанрхэм зэрыщыхабзэщи, япэ щІыкІэ шыр фэншэу, зы къару гуэри къыльыкъуэкІыну ущымыгугъыу къэгъэльэгъуащ, ауэ, сюжетым зиужьыхукІэ, абы бгъэдэль зэфІэкІри наІуэ къохуэ: абы тесуц лыхьужьыр зрихьэлІэ лъэпощхьэпо псори къызэрызринэкІыфыр. Мыр хуэдэщ, псалъэм папщІэ, Щауей и шы Джэмыдэжьым – алащэ фэншэщ. АрщхьэкІэ Джэмыдэжь хуэдэу зыкызэкъуехри къызэрыгуэкІ шым хузэфІэмыкІын къару бгъэдэльу къыщІокІ: абы тесуц, Щауей ещхуэ, Атэбийм иль зэрищІэжри. Нэхь пасэу зэтеува жанрхэм къыбгъэдихауэ жыпІэ хьунуц зэман пыухыкІа гуэрым къриубыдэу лыхьужьым фэншафэ зэрызытригъауэри. Нарт эпосми, лыхьужь псысэми лыхьужь нэхьыщхьэм бгъэдэль къарумрэ лыгъэмрэ щибзыщІ щыІэщ. ПэщІэдзэм ар къэгъэльэгъуащ псоми я щІэнакІэну, фэншэу, тхьэмышцІэу, къулейсызу. Ауэ апхуэдэм, узэрыщымыгугъауэ, зыкызэкъуехри лыхьужьыгъэ къыльыкъуокІ. Мотивыр къыздикІам, абы ІуэрыІуатэм щигъэзащІэ къалэным

щІэныгъэлІхэр куэдрэ тетхыхъащ, икІи, ахэр зыхуэкІуа гупсысэм тепщІыхьмэ, ар лІыхъужь нэхьыщхьэм гу лъозыгъатэ художественнэ Іэмалхэм ящыщ зыуэ арщ. Абы и шапхэ гъуээздэжэщ, псалъэм папщІэ, Щауей и хьэщІэр. Мыр фейцейуэ хуэпащ, лІыгъэ гуэр къуэлъуи пщІэнукъым, ищри апхуэдэщ, ауэ аращ зыкыызэкъуихыу Щауей и дзэм хэт нэхь лъэрызехьэу зыкызылгытэж шууейхэр Іэпхлэпх зыщІри, иныжхэм пэщІэувэу текІуэныгъэр зыІэрызыгъэхьэфри. Атэбий и образми а щытыкІэр хэпща хьуащ: ар КъуийцІыкІуокъуэм и щІыналъэ щихьэкІэ, лІыхъусэжь и хабзэу «щІакІуэ кІапэ» дытемыувэу, фэншафэ зытрегъауэ, Дэгужьым гъусэ ищІу зекІуэхэм здишэну щІолъэІу. АрщхьэкІэ, щІежъа Іуэхур арати, иль ещІэж: зи псэр зи джатэм хэль, мэгъу зэфІэкІ зиІэ КъуийцІыкІуокъуэр хегъащІэ. Пасэрейщ Атэбийм и лъы щІэжыкІэри: бийр иукІыж къудейкІэ зэфІэкІыркъым, атІэ и лъым щыщ иреф; итІанэщ и гур щыпсэхужри. А псор циклым зыщІишэныр кыхэкІауэ жыпІэ хьунуц мыбы ныбжышхуэ зэриІэм, пасэрей эпосым, лІыхъужь псысэм иджыри пыщІэныгъэ быдэ хуиІэу зэрызэтеувам.

АдэкІэ хьыбарыр АТ 302 сюжетым хуокІуэж: КъуийцІыкІуокъуэм и тІасхьапІэр хьыджэбзым ещІэри, ар Атэбийм кыжреІэ, мыдрейри и бийм токІуэ; япэу зи гугъу тщІа хьыбарым хуэдэу хьыджэбзыр къешэри, Уэзырмэсрэ Темыркъанрэ дунейм кытохьэ. Ауэ хьыбарыр апхуэдэ щІыкІэкІэ иухыркъым, атІэ мыбы кыпешэр ЕщІэнокъуитІым я адэ Атэбийр дунейм зэрехыжа щІыкІэр къэзыІуатэ Іыхьэм: абы кызыэмылын узыр къоуалІэ; джэгуакІуэхэр тІэкІу бгъэдэсыжыну щыкІуэкІэ, и щІалэгъуэм игъэхьахэр къахуеІуэтэж, иджыри къэс щІибзыщІар щхьэщытхьу кызыэрыфІащынум зэрыфІэлІыкІар къарегъащІэ. Мы мотиври ди лъэпкъ ІуэрыІуатэм щызэлъыщІэсахэм ящыщ зыщ (егъапщэ: Нартыгу ехьэлІа уэрэдымрэ хьыбарымрэ). Мы Іыхьэм Атэбийр дунейм зэрехыжам щыгъуазэ дыхуищІ къудейкъым, атІэ хьыбар сюжетым адэкІэ зиужьынымкІэ мыхьэнэшхуэ иІэщ.

Атэбийм и хьыбарыр зэхахыу абы ипкъ иткІэ джэгуакІуэхэм уэрэд яусыжа нэужь, КъуийцІыкІуокъуэхэ къагуроІуэ, Дэгужьыр хэт иукІами. Яль ящІэжыну къежъа щхьэкІэ, ЕщІэнокъуэ зэшитІым я лыгъэр зэхаха нэужь, пэувынхуэ дзыхь ящІыжыркъым, атІэ бзаджагъэм хуокІуэр. Андемыркъан и циклым кызыэрыхэщым хуэдэу, ЕщІэнокъуэхэ быдзышэкІэ япІа гуэр къагъэдаІуэ; абы и чэнджэщкІэ ЕщІэнокъуэхэ я мэлыхьуэр ирахьэжъэ, кІэлъыпхьэрхэмэ, къаукІын мурад яІэу къапотІыс. Чэнджэщ къезытар еуэн хуейуэ аргуэру кыщыхагъэзыхькІэ, якІэлъыпхьэра Уэзырмэсым кытримыгъапсэу и шыр щІеукІыкІ, апхуэдэ щІыэкІэ бийм я лъэныкъуэ зэрыувар игъэтэмэмыжу. Хьыбарыр зэриухращи, ЕщІэнокъуэ зэшхэм ныбжыкІэрэ я бий КъуийцІыкІуокъуэхэ зэтраукІэ.

Циклым щхьэхуэу хоувэ бийм (КъуийцІыкІуокъуэ Дэгужь) и дуней кытехьэкІар, и сабиигъуэр зэрекІуэкІар, шыр кызыэрыІэрыхьа щІыкІэр къэзыІуэтэж мотивхэр щызэхэхуэна хьыбарыр [Адыгский фольклор 1969: 115-116]. Ар къэІуэтащ АТ –655* псысэ сюжетымкІэ. Сюжетым нэхьыбэу дыщрохьэлІэ лІыхъужь, телъыджей псысэхэм, цІэрыІуэ зэрыхьуари «Уэ альным урищхьэт...» фІэщыгъэцІэмкІэщ [Адыгские сказки... 2018: 519-521, 521-522, 522-524]. Зи гугъу тщІы хьыбарыр зыхуэчэм щымыІэу а псысэм и сюжет къэІуэтэкІэм тохуэр: адэншэу къэхьу щІалэ цІыкІур зэгуэр мэз кІуауэ,

зеклуэлI шу гуп кытоуэри ирахъэжэ; бын имыIэу зылI яхэтти, щIолъэури яIех, ипIынуи и унагъуэ ехъ (егъапщэ: Андемыркъан кызырагъуэта хыбарым [Адыгские историко-героические... 2019: 138-146]). Мыбдежым хыбарым кыхохъэ нэгъуэщI зы псысэ сюжети – АТ 400₁: щIалэ цIыкIур щихъкIэ, мыльхуадэм псалъэ быдэ ет, игъащIэкIэ «кIуэж» жримыIэну, арщхъэкIэ, таурыхъхэми нарт эпосми зэрыщыхабзэци, и псалъэм йопщIыж; щIалэм ар игу щIохъэри щIопхъуэж (егъапщэ: Хымыщ зей «мыгъуэ цIыкIукIэ» емыджэну кыигъэгугъэу испы пщащэр кызыеришам, абы щепщIыжым, нысащIэ цIыкIур зэрикIыжам [Нарты... 2017: 168-173]). Сюжетыр лъэпкъ куэдым я IуэрыIуатэм зыщызужъахэм ящыщ зыщ (егъапщэ: СУС 400₁=АА 400А=К 400А, В, С, D Муж ищет исчезнувшую или похищенную жену (жена ищет мужа) [Сравнительный указатель... 1979: 127]). АдэкIэ АТ –655* сюжетым кыпещэ: зыпI и адэм кыжриIам и щхъэр щIригъэхъауэ чыщэм здыпхыкIым, КъуийцIыкIуокъуэр шы щхъэ кьупщхъэ ирохъэлIэ, и теплъэмкIэ ар альпым ейуэ зэрыщытар къещIэр; апхуэдэ зэфIэкI и мыльхукъуэм зэриIэр (нэгъуэщIхэм шым хамыльагъуэм гу зэрылбитэр) кызыгурыIуа лIым ар къегъэсэбэпри альпищ зыIэрегъыхъэ; КъуийцIыкIуокъуэм ещIэр дэтхэнэ альпми бгъэдэль тIасхъапIэр: зым и щхъэ натIэр пIащIэци, дыгъэм хуэгъэзауэ куэдрэ жэмэ, мэхынущ, адрейр лъэгу щабэци, мывэм хыхъауэ кыпхуищIэн шыIэкъым (егъапщэ: Сосрыкъуэ и шым); КъуийцIыкIуокъуэр ещанэ альпымкIэ и мыльхуадэм IэщIокIри я деж мэкIуэж (егъапщэ: АТ –655* псысэ сюжетым и кьэIуэтэкIэм [Сравнительный указатель... 2018: 586]).

Араци, иджыри кьэс дызриплъа хыбархэм дащрохъэлIэ ЕщIэнокъуэ зэшитIым я адэ-анэхэр дэзыгъэцIыху, Атэбийм фыз кызыеришам, игъэхъа лIыхъужьыгъэм, дунейм зэрехыжам, лIыхъужьхэр дунейм кызыэрытехъам, я сабийгъуэм, япэ лIыгъэхэр зэрызрахъам теухуа мотивхэмрэ сюжетхэмрэ. Апхуэдэ дьдэу щыгъуазэ дащI абыхэм лыкIэ я бий КъуийцIыкIуокъуэ Дэгужь и гъащIэр кызыэрекIуэкIами. АдэкIэ, пасэрей эпосым и хабзэм тету, циклым кыпещэ зэшитIым я IуэхущIафэхэм тепсэлыыхыж хыбархэмкIэ. Мыхэр, нэхъыбэр, лIыхъужьыгъэкIэ гъэпсащ.

СюжеткIэ Атэбий иль зэрищIэжам зыкъомкIэ зэрешхъым кыхэкIыу, япэу и гугъу щIыпхъэу кыдолгытэ «КъуийцIыкIуокъуэ Ахъмэтэч и таурыхъым» [Адыгский фольклор 1969: 80-82]. Къэхъуну-къэщIэнур фызыжь цIыкIу гуэрым ещIэри, ЕщIэнокъуэ зэшхэм КъуийцIыкIуокъуэ Ахъмэтэч зэрытекIуэдэжыну кыжреIэ, мыдрейри абыхэм я лыхъуакIуэ йожъэ, езыхэр зекIуэ кIуауэ, я шы нэхъыщIэр унэм дэсу ирохъэлIэ. АдэкIэ Атэбий ехъэлIа сюжетым ещхъщ: щIалэ цIыкIур КъуийцIыкIуокъуэм еукI; абы иль ищIэжыну Уэзырмэс йожъэ. ХыбаритIыр кыкIэлъыкIуэ IыхъэхэмкIэ зэщхъэщокI. Атэбий теухуа хыбарым мыхъэнэ нэхъыщхъэр зритхэм ящыщ, щIалэм фыз кызыеришамрэ абыхэм сабий зэрыздагъуэтамрэ (лIыхъужьхэр дунейм кызыэрытехъамрэ). Апхуэдэу щыщыткIи, мыбыдежым абы и къэшэным и образым зыщыужьащ, абы щыгъуэми къалэнышхуэ игъэзащIэу – аращ бийм и тIасхъапIэр Атэбийм кыжезыIэу ар тезыгъакIуэр. Мыдрей хыбарым лIыхъужьым и мурад нэхъыщхъэр иль ищIэжынырщи, а хыджэбзым и къалэныр «и пщэ дэлъу» фызыжь цIыкIу кыхохъэ. ЗыкъомкIэ мыбы и образыр ещхъщ псысэм, нарт эпосым

дызыщрихьэллэ нэжыгъушцыдзэм (уд фызыжъ цыкIум): лыхъужьыр абы и бгъэм IупэкIэ лъэIэса нэужь, къуэ хуохъу, мыдрейми сыт и лъэныкъуэкIэ зыкъыщIегъакъуэ – бийм зэрышэлыщынумкIэ, и мурадыр къызэрехъулэнумкIэ чэнджэщ кърет. Зи гугъу тщIы хыбарым къуэ щIын мотивыр дэгъэхуащ, ауэ дызытепсэлыхъа миф персонажхэм я къалэныр мы фызыжъ цыкIум къыхуэнащ. Аращ КъуийцIыкIуокъуэр жеза нэужь и пэм мафIэ бзий кърихыу зэрыхъури, абы ирихьэллэу езы Дэгужьым и джатэмкIэ еуэмэ зэрыхуэукIынури къыжезыIэр. НэгъуэщIу жыпIэмэ, абы и чэнджэщым тетущ Уэзырмэс иль зэрищIэжыфыр. Хыбарыр еух ЕщIэнокъуэхэрэ КъуийцIыкIуокъуэхэрэ бий зэхуэхъуауэ.

Мыбдежым гу лытапхъэщ адэми къуэми зы сюжет ехьэлIауэ зэрыщытым. Мыпхуэдэ щытыкIэр дыдолъагъу нэхъ пасэу зэтеува нарт эпосми. Псалъэм папщIэ, Батрээ дунейм зэрехыжам теухуауэ хыбар зыбжанэ щыIэщ. Абыхэм ящыщ зым къызэриIуатэмкIэ, мы лыхъужьым шабзэшэр и Iэпкъльэпкъым пхыкIынукъым, зыпIыжа Жъокъоянэ абы и еплъыгъуэр темыхуэмэ. Ар къэзыщIа нартхэм жезауэ щыль Батрээ Iэпх-лъэпх ящI, зэрызехъэ макъышхуэ къаIэт, шабзэшэр нартым тракIутэу щIадзэ. А зэрызехъэм игъэгужьезауэ къыщIэжа Жъокъоянэ и нэплъэгъуэм ирихьэллэу теуха шабзэшэм Батрээ хегъашIэ [Нарты... 2017: 277-279]. Апхуэдэ дыдэуш, зы хыбарым къызэрыхэщымкIэ, абы и адэ Хъымыщи зэраукIар [Нарты... 2017: 144-150].

ЕщIэнокъуэхэм ягъэхъа лыхъужьыгъэр къэзыIуатэ хыбар зыбжанэм я щIэдзапIэм къыщыгъэсэбэпащ АТ 650В сюжетым и пкъыгъуэхэр. Апхуэдэхэщ, псалъэм папщIэ, Жанкъет теухуахэри. Мыр ящыщ езым нэхэрэ нэхъ лъэщ щымыIэу зыкъэзылгытэж лыхъужь лIэужьыгъуэхэм. Жанкъетым Талъостэнхэ япхъу и щхъэгъусэт. ЗекIуэ кыкIыжауэ унэм щыщIыхъэжым, абы зэхех, щIалэгъуалэр нысащIэм еупщIу, хэт нэхъ лыгъэ иIэми кърагъэIуэтэну. НысащIэм жеIэ, ЕщIэнокъуэ зэшитIым нэхъ лыгъэ зиIэ дунейм зэрытемытыр. Ар зэхэзыха Жанкъет йожьэ, зэшитIыр игъэунэхуну: зекIуэ зэдожьэхэри Тенджыз тIуащIэм зэпрокI, шы гуартэ къраху; Талъостэнхэ я бжэныхъуэр (вариантхэм: къаша нысащIэр) фIрахъэжьэ, н. [Адыгский фольклор 1969: 90-91, 102-105, 116-120].

Ущрихьэллэ щыIэщ Елыхъу и къуэ Лыкъуэ (Елыхъу) теуха хыбархэм ЕщIэнокъуэ зэшхэр къыхэщыжуи. Мис абыхэм ящыщ зым и сюжетыр: Елыхъу и къуэм и шым нэхъ лъэрызехъэ хэку псом иткъым; Альхъо и къуэм ар кърехужьэ; Елыхъу и къуэр шым и лыхъуакIуэ йожьэри, шыри къехуж, ар зыдыгъуа Альхъо и къуэри къехъ, хъэпсми иредзэ; Альхъо лыжьым и лъэIукIэ ЕщIэнокъуэ зэшитIым щIалэр Елыхъу и къуэм къраIыхыж [Адыгский фольклор 1969: 91-94].

ЕщIэнокъуэ зэшитIым зрахъа лыхъужьыгъэр IупщIу къыхошчыж ХьэтIохъушчокъуэхэ я шыбзыхъуэмрэ шы гуартэмрэ къызэрырагъэла щIыкIэр къэзыIуэтэж сюжетми [Адыгский фольклор 1969: 94-96, 99-100]. ЕщIэнокъуитIыр ХьэтIохъушчокъуэпщым и деж макIуэ, зэщхъу вы джэмыдий къраIыхыну. КъызэрыщIэклэмкIэ, пщым нэгъуэщI хьэщIэ гупи иIэт. ЗэшитIым я Iэщэ-фащэр егъэлеяуэ зэкIэлъыкIуэт, зыми хуэмыдэт. Ар щызэхыхым, мыдрей гупым мурад ящI, ахэр зыIэрагъэхэну. Езы ХьэтIохъушчокъуэм жраIэ, кIуэуэ

ЕщIэнокъуитIым къариIыхын хуейуэ. АрщхьэкIэ лIыхъусэжь хабзэм щIапIыкIа щIалитIым жэуап кърат, Iэщэ-фащэм хуейхэр, лIыгъэ яхэлъмэ, гъуэгум къащэ-жэнухэу, къытрахыфмэ, иратыну. АрщхьэкIэ гупым нэху ямыгъэщу докIуэсыкIыж, пщым и шы гуартэр ирахужьэ, шыбзыхъуэри уIэгъэ хьэлъэ къащI. ЗэшитIыр шыр зыху гупышхуэм якIэльопхьэр, зауэр яублэри зы цIыху къамыгъанэу хагъащIэ, шыри къахуж.

Циклым увывIэ щхьэхуэ шаубыд ЕщIэнокъуэ зэшхэмрэ КIэфыщ и къуитIымрэ ятеухуа сюжетхэм. Мыбыхэм яхэтц «Нартхэм яшэ нысащIэр Лъэпщ зэрырихьэжьам» [Нарты... 2012: 112-113] къэлуэтэкIэ техуэ хьыбар [Адыгский фольклор 1969: 121-122]: Мэртазэхэ я пхьум Жамырзэпщыр йохуапсэ, нысэ ищIыну; къратыну Мэртазэхэ арэзы мэхъури, нэчыхьыр ятх, фызышэшхуэуи кърашажьэри къожьэж; фызышэм загъэпсэхуну епсыхри ефэ-ешхэ къызэлуахауэ зэхэсу, КIэфыщ и къуэжьыр блэкIыу щалъагъум ирагъэблагъэ; гупым КIэфыщыр ауан ящIу щIадзэ, модрейри къогубжьери зы шу къимыгъанэу зэтреуд, нысащIэр яфIрехьэжьэри йожьэж; Жамырзэпщыр щIолъэлури, нысащIэр къаретыж.

Псом хуэмыдэжу циклым зыщызужьахэм ящыщ зыщ ЕщIэнокъуэ зэшитIымрэ КIэфыщ и къуитIымрэ яку къыдэхъуа зэныкъуэкъум теухуа сюжетыр. ИщхьэкIэ дызриплъа хьыбархэмкIэ дгъээжынщи, лIыхъужьхэр бий щIызэхуэхум и щхьэусыгъуэ нэхьыщхьэр нэхь лIыгъэ зыхэлъыр зэхэгъэкIынырщ. Мыбдежми аращи, хьыбаркIэ зэрыщIэ мыхъумэ, лIыгъэ щIапIэ зэдихьэу ЕщIэнокъуэ зэшитIымрэ КIэфыщ и къуитIымрэ зэрыгъэунэхуауэ щыткъым, ауэ апхуэдэу хъуми нэхь къащтэр. «ЕщIэнокъуитIымрэ КIэфыщ и къуитIымрэ бий зэрызэхуэхъуа щIыкIэр» [Адыгский фольклор 1969: 100-101] хьыбарым къызэрилуэтэжымкIэ, ЕщIэнокъуэ зэшитIым я анэр и дыщым кIуэжырт, и дэлъхум фыз къишауэ. Гъуэгум КIэфыщ и къуитIыр къыщрохьэлIэ. Фызыжьыр ЕщIэнокъуэхэм я анэр арауэ къыщащIэм, и нэкIум джатэпэкIэ дыркъуэ традзэ, «ЛIыгъэ яIэмэ, уи къуитIым къытхуагъэгъункъым», – жаIэри. Абдеж къыщыщIидзащ абыхэм я зэбииныгъэр. Ауэ, хьыбархэм къазэрыхэщымкIэ, ЕщIэнокъуэ зэшитIми КIэфыщ и къуитIми нэхь лIыгъэ зыхэлъ хэкум истэкъым, абы къыхэкIкIи зэрызэбийр куэдым ягу къеуэрт, зрагъэкIужынуи яужь ихъахэщ. Ахэр зэхуэзамэ зэрызэрыукIыну ящIэхэрти, ЕщIэнокъуэ зэшитIыр дэмысу КIэфыщ и къуитIыр къашэри, ЕщIэнокъуэхэ я анэм и бгъэм IупэкIэ ирагъэлуэсаш – къуэ хуэхъуахэщ [Адыгский фольклор 1969: 101]. Абы иужькIи зэгъусэу зекIуэхэм зэдыхэту хъуахэщ. Апхуэдэ зекIуэхэм ящыщ зыт къэбэрдейхэр Кърымым щыкIуар. «Къэбэрдейм цеипхьэжь джанэр зэрыщаха щIыкIэр» [Адыгский фольклор 1969: 108-110] хьыбарым щыгъуазэ дызэрищIымкIэ, цIыхухэм щэкIыр ямыщIыхуу, ящыгъыу хъуар Iэщыфэм, Iэщыщым къыхэщIыкIауэ арт. А зекIуэм хэтыну дзэр щаугъуейм япэ дыдэ зи цIэ къралуауэ щытар мыхэрщ. ЗекIуэми хэтахэщ, лIыхъужьыгъэ къагъэлъагъуэу я къалэнхэр ягъэзащIэу къагъээжауи щытахэщ.

Циклыр еух ЕщIэнокъуэ зэшхэм я дуней ехыжыкIар къыджезыIэж хьыбарымкIэ. ЗэхъуэкIыныгъэ гуэрхэр игъуэтами, мыбии и къэлуэтэкIэр хуэдэщ АТ 650В сюжетым. Жанкъетым и нысащIэр бжэ къуагъым къуегъэуэвэ, дыщэ пыIэр зэрыщхьэрыгъыу. Езыр гъуэлъыпIэм йотIысхьэжри, и сагъындакъымкIэ нэщанэ

йоуэри и пыІэр щхьэреуд. Цыхубзым хуэмышэчыжу и лыим жреІэ, ЕщІэнокьюэ зэшитІым я лыгьэр ищІатэмэ, апхуэдэ лей Жанкьетым зэрызэримыхьэнур. Абы кыгьэгубжъа Жанкьет ЕщІэнокьюэхэм я лыхьуакІуэ йожьэ, я лыгьэр здынэсыр игьэунэхуну. Псысэхэм «лы шыкІам» нэхь лъэщыж кыхуэзэу абы и щхьэ кьрикІуам щыгьуазэ зищІа нэужь, бзылхугьэм щхьэрыгь дыщэ пыІэм нэщанэ еуэныр зыхен. Ауэ мыбдежым апхуэдэкьым, атІэ Жанкьетымрэ ЕщІэнокьюэ зэшитІымрэ лыгьэкІэ зэрогьэнэху. Жабо Хьэмырзэ кьиІуэтэжа хьыбарым [ФАИГИКБНЦРАН: Инв. № 528/ф-28] зэрыжиІэмкІэ, зэгьусэу ахэр пащтыхьым иригьэкІуэкІ тхьэлъІум макІуэ, хьэлэбэлыкь кыщыхьейкІэ, лыхьужьыгьэ кьагьэлягьуэ, шыхэр кьаху. АдэкІэ кыкІэлъокІуэ зэшитІымрэ Жанкьетымрэ зэраукІа щыкІэр кызыхэщ Іыхьэр: ефэ-ешхэ хуащІ хуэдэу защІри, бийхэм ЕщІэнокьюитІыр, Жанкьети я гьусэу ирагьэблагьэ; зыщІаша унэм щІэс хэгьэрейхэр хуэм-хуэмурэ щІэкІуэсыкІыгурэ, мо щыр кыщІанэ; унэр кьаухьуреихьри зауэр яублэ; сыт хуэдэ лыгьэ яхэмыльами, ЕщІэнокьюитІри Жанкьетри а зауэм хокІуадэ.

Циклым дызыщрихьэлІэ уэрэдхэр а Іуэхугьуэхэм теухуащ: лыхьужьхэм я лыгьэр яІэт, ягьафІэ; езыхэр яхэтыжкьыми, гущІыхьэщ, а кьатепсыха гуауэ-шхуэр кьахощ. Апхуэдэхэщ «ЕщІэнокьюэм я кьебжэкІ», «ЕщІэнокьюэ», «ЕщІэнокьюитІым я уэрэд» [Адыгский фольклор 1969: 96-99], «ЕщІэнокьюэмэ я пшыналъэ» [Адыгский фольклор 1969: 105-108], «Жанкьет» [Адыгский фольклор 1969: 120-121], н.

Араши, наІуэ кызыэрыхьуаши, ЕщІэнокьюэ зэшхэм я циклым кызыэщІе-убыдэ лыхьужьхэм я гьащІэр зэрекІуэкІар кьэзыІуэтэж сюжетхэр. Апхуэдэхэщ абыхэм я адэ-анэм я дуней тетыкІам, езыхэр кызыэралъхуам, я сабиигьуэ-щІалэгьуэр зэрекІуэкІам, ягьэхьа лыхьужьыгьэхэмрэ я ІуэхущІафэхэмрэ, дунейм зэрехьжам теухуахэр. Тхьдэр зи лъабжьэ эпос лІэужьыгьуэм зэрихабзэу, мыри зыхуэунэтІар лъэпкьым и гьащІэм кыщыхьуа кьэхьугьэр художественнэу кьэгьэлыгьуэнырщ. Апхуэдэу щыщыткІи, зэрынэрылягьуэши, мы циклым щызэхыхьащ пэж дыдэу тхьдэм кыщыхьуа Іуэхугьуэхэм кьаша мотивхэмрэ пасэрей миф гупсысэкІэхэр зи лъабжьэу кьэунэхуахэмрэ. Мы иужьрейм и щапхьэу хьыбархэм яхьдолъагьуэ нэхьапэу кызыэпэща нарт эпосым, лыхьужь псысэм, н. кыІэпиха пкыгьуэ куэд. А псом кьагьэлягьуэраши, ЕщІэнокьюэ зэшхэм я циклыр зэтеуващ зи гугьу тщІы пасэрей жанрхэм пыщІэныгьэ быдэ хуаІэу, апхуэдэу зэрыщытми кьишащ мыр мотивхэмкІэ, сюжетхэмкІэ, образхэмрэ абыхэм якІэрилъхьа хэл-щэнхэмкІэ, художественнэ ІэмалхэмкІэ кьулей хьу зэпытурэ зиузэщІыныр.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

Адыгские историко-героические... 2019 – Адыгские историко-героические песни и предания. Т. 1. Андемиркан / Гл. ред. А.М. Готов. – Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2019. – 430 с.

Адыгские сказки... 2018 – Адыгские сказки. В 2-х т. Т. 2: Волшебные сказки [на адыг. яз.: Адыгэ таурыхьхэр. ТомитІу. 2-нэ т: Телъыджей таурыхьхэр] / Сост. Ж.Г. Тхамокова (Браева). – Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2018. – 592 с.

Адыгский фольклор 1969 – Адыгский фольклор [на адыг. яз. Адыгэ ІуэрыІуатэхэр]. В 2-х т. Т. 2 / Сост. З.П. Кардангушев. – Нальчик: Эльбрус, 1969. – 285 с.

АИГИКБНЦРАН – Архив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук.

Гутов 2009 – *Гутов А.М.* Народный эпос: Традиция и современность. – Нальчик: Изд-во КБИГИ, 2009. – 228 с.

Кожев 2018 – *Кожев З.А.* Бахчисарайский поход (Бахшысыэрей зек[уэ]): проблема датировки // Вестник КБИГИ. – 2018. – № 4 (39). – С. 45-54. – DOI: 10.31007/2306-5826-2018-4-39-45-54.

Нарты... 2012 – Нарты. Адыгский эпос. В 4-х т. Т. 1: Ранние циклы эпоса. Сосруко / Гл. ред. А.М. Гутов. – Нальчик: ООО «Тетраграф», 2012. – 424 с.

Нарты... 2017 – Нарты. Адыгский эпос. В 4-х т. Т. 2: Озырмес. Батраз. Ашамез / Гл. ред. А.М. Гутов. – Нальчик: ИГИ КБНЦ РАН, 2017. – 468 с.

Нарты... 2020 – Нарты. Адыгский эпос. В 4-х т. Т. 4: Малые эпические циклы. Разрозненные сказания / Гл. ред. А.М. Гутов. – Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2020. – 420 с.

Сравнительный указатель... 2018 – Сравнительный указатель сюжетов адыгских (кабардинских, черкесских, адыгейских) волшебных сказок по системе Аарне-Томпсона / Сост. Ж.Г. Тхамокова (Браева) // Адыгские сказки. В 2-х т. Т. 2: Волшебные сказки [на адыг. яз.: Адыгэ таурыхьхэр. Томитгу. 2-нэ т: Тельдыджей таурыхьхэр] / Сост. Ж.Г. Тхамокова (Браева). – Нальчик: Ред.-изд. отдел ИГИ КБНЦ РАН, 2018. – С. 553-588.

Сравнительный указатель... 1979 – Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка / отв. ред. К.В. Чистов. – Л.: Наука, 1979. – 438 с.

ФАИГИКБНЦРАН – Фоноархив Института гуманитарных исследований Кабардино-Балкарского научного центра Российской академии наук.

Thompson 1961 – *Thompson S.* The types of the folktale. A classification and bibliography. Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). – Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1961. – 588 p.

REFERENCES

Adygskiyе istoriko-geroicheskiye pesni i predaniya. T. 1. Andemirkan / Gl. red. A.M. Gutov [Adyg historical and heroic songs and legends. Vol. 1. Andemirkan / Ch. ed. A.M. Gutov]. – Nal'chik: Red.-izd. otdel IGI KBNTS RAN, 2019. – 430 p. (In Adyghe and Russ.).

Adygskiyе skazki. V 2-kh t. T. 2: Volshebnyye skazki / Sost. Zh.G. Tkhamokova (Brayeva) [Adyg fairy tales. In 2 volumes. Vol. 2: Fairy tales. Comp. Zh.G. Tkhamokova (Braeva)]. – Nal'chik: Red.-izd. otdel IGI KBNTS RAN, 2018. – 592 p. (In Adyghe).

Adygskiy fol'klor. V 2-kh t. T. 2 / Sost. Z.P. Kardangushev [Adyg folklore. In 2 volumes. Vol. 2. Comp. Z.P. Kardangushev]. – Nal'chik: El'brus, 1969. – 285 p. (In Adyghe).

AIGIKBNTSRAN – *Arkhiv Instituta gumanitarnykh issledovaniy Kabardino-Balkarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk* [Archive of the Institute for Humanitarian Research of the Kabardino-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences]. (In Adyghe).

GUTOV A.M. *Narodnyy epос: Traditsiya i sovremennost'* [Folk Epic: Tradition and Modernity]. – Nal'chik: Izd-vo KBIGI, 2009. – 228 p. (In Russ.).

KOZHEV Z.A. *Bakhchisarayskiy pokhod (Bakh"shyserey zekue): problema datirovki* [Bakhchisarai campaign (Bakhshysarey zekue): the problem of dating]. IN: Vestnik KBIGI. – 2018. – № 4 (39). – P. 45-54. – DOI: 10.31007/2306-5826-2018-4-39-45-54 (In Russ.).

Narty. Adygskiy epос. V 4-kh t. T. 1: Ranniye tsikly eposa. Sosruko / Gl. red. A.M. Gutov [Narts. Adyghe epic. In 4 volumes. Vol. 1: Early cycles of the epic. Sosruko. Ch. ed. A.M. Gutov]. – Nal'chik: ООО «Тетраграф», 2012. – 424 p. (In Adyghe and Russ.).

Narty. Adygskiy epос. V 4-kh t. T. 2: Ozyrmes. Batraz. Ashamez / Gl. red. A.M. Gutov [Narts. Adyghe epic. In 4 volumes. Vol. 2: Ozyrmes. Batraz. Ashamez. Ch. ed. A.M. Gutov]. – Nal'chik: IGI KBNTS RAN, 2017. – 468 p. (In Adyghe and Russ.).

Narty. Adygskiy epос. V 4-kh t. T. 4: Malyye epicheskiye tsikly. Razroznennyye skazaniya / Gl. red. A.M. Gutov [Narts. Adyghe epic. In 4 volumes. Vol. 4: Small epic cycles. Scattered legends.

Ch. ed. A.M. Gutov]. – Nal'chik: Red.-izd. ot del IGI KBNTS RAN, 2020. – 420 p. (In Adyghe and Russ.).

Sravnitel'nyy ukazatel' syuzhetov adygsikh (kabardinskikh, cherkessikh, adygeyskikh) vol'shebnykh skazok po sisteme Aarne-Tompsona / Sost. Zh.G. Tkhamokova (Brayeva) [Comparative index of plots of the Adyghe (Kabardian, Circassian, Adyghey) fairy tales according to the Aarne-Thompson system. Comp. Zh.G. Tkhamokova (Braeva)]. IN: *Adygskiye skazki. V 2-kh t. T. 2: Vol'shebnyye skazki / Sost. Zh.G. Tkhamokova (Brayeva)* [Adyg fairy tales. In 2 volumes. Vol. 2: Fairy tales. Comp. Zh.G. Tkhamokova (Braeva)]. – Nal'chik: Red.-izd. ot del IGI KBNTS RAN, 2018. – P. 553-588. (In Russ.).

Sravnitel'nyy ukazatel' syuzhetov. Vostochnoslavianskaya skazka / Otv. red. K.V. Chistov [Comparative index of plots. East Slavic tale / Ex. ed. K.V. Chistov]. – L.: Nauka, 1979. – 438 p. (In Russ.).

FAIGIKBNTSRAN – *Fonoarkhiv Instituta gumanitarnykh issledovaniy Kabardino-Balkarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk* [Phonoarchive of the Institute for Humanitarian Research of the Kabardino-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences]. (In Adyghe).

THOMPSON S. The types of the folktale. A classification and bibliography. Antti Aarne's «Verzeichnis der Märchentypen» (FFC № 3) translated and enlarged. Second revision (FFC 184). – Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1961. – 588 p.

Авторым теухуауэ

Быхъурэ М.Ф. – филологие щІэныгъэхэмкІэ кандидат.

Information about the author

M.F. Bukhurov – Candidate of Sciences (Philology).

Информация об авторе

М.Ф. Бухуров – кандидат филологических наук.

Тхыгъэр редакцэм кърагъэхъащ 21.10.2022 гъ.; рецензэ нэужьым къащтащ 20.11.2022 гъ.; къытрадзэнуш 15.12.2022 гъ.

The article was submitted 21.10.2022; approved after reviewing 20.11.2022; accepted for publication 15.12.2022.

Статья поступила в редакцию 21.10.2022 г.; одобрена после рецензирования 20.11.2022 г.; принята к публикации 15.12.2022 г.